

XITOIY VA O'ZBEK TILLARIDA ZONIMLARNING KONNOTATIV MA'NOLARI

<https://doi.org/10.7851/zenodo.20141817>

Tuychiyeva Manzura Xojimurodovna

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti,

Sharq filologiyasi fakulteti,

Xitoy filologiyasi kafedrası stajyor-o'qituvchisi

E- mail: aruznam88@mail.ru

Annotatsiya

Mazkur maqolada xitoy va o'zbek tillaridagi zoonimlarning konnotativ ma'nolari qiyosiy-lingvistik hamda lingvokulturologik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida hayvon nomlari asosida shakllangan metaforik va frazeologik birliklarning semantik xususiyatlari, ularning milliy-madaniy mazmuni hamda kommunikativ vazifalari yoritiladi. Xitoy va o'zbek tillarida ayrim zoonimlarning o'xshash yoki farqli emotsional-ekspressiv ma'nolari xalqning tarixiy tajribasi, mentaliteti va madaniy qadriyatlari bilan bog'liqligi ko'rsatib beriladi. Shuningdek, maqolada zoonimlarning ijobiy, salbiy va neytral konnotatsiyalari misollar asosida tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar

zoonim, konnotativ ma'no, frazeologizm, metafora, xitoy tili, o'zbek tili, lingvokulturologiya, semantika, milliy madaniyat, obrazlilik.

Kirish. Til xalqning dunyoqarashi, madaniyati va tafakkurini aks ettiruvchi muhim vositalardan biridir. Har bir tilda hayvon nomlari – zoonimlar nafaqat nominativ vazifani bajaradi, balki turli emotsional, baholovchi va obrazli ma'nolarni ham ifodalaydi. Ayniqsa, zoonimlar asosida shakllangan frazeologik birliklar va metaforalar xalqning milliy-madaniy tajribasini namoyon qiladi.

Xitoy va o'zbek tillarida zoonimlar keng qo'llanilib, ular inson xarakteri, xulqi, ijtimoiy holati va hissiy munosabatlarini ifodalashda muhim stilistik vosita hisoblanadi. Shu sababli zoonimlarning konnotativ ma'nolarini o'rganish lingvistika, semantika va lingvokulturologiya uchun dolzarb masalalardan biridir.

Zoonim va konnotativ ma'no tushunchasi. Zoonim – hayvon nomlarini bildiruvchi leksik birlikdir. Til tizimida zoonimlar ko'pincha o'zining bevosita ma'nosidan tashqari ko'chma va ramziy ma'nolarda ham ishlatiladi.

Konnotativ ma'no esa so'zning asosiy lug'aviy ma'nosiga qo'shimcha tarzda yuzaga keladigan emotsional, baholovchi yoki uslubiy ma'nolarni anglatadi.

Masalan, “tulki” zoonimi ko‘plab tillarda ayyorlik va makkorlik timsoli sifatida qo‘llanadi. Demak, zoonimlarning konnotativ ma‘nosi xalqning madaniy stereotiplari bilan chambarchas bog‘liqdir.

Xitoy tilida zoonimlarning konnotativ xususiyatlari. Xitoy tilida hayvon obrazlari qadimiy mifologiya, falsafa va xalq e‘tiqodlari bilan uzviy bog‘langan. Ayrim zoonimlar ijobiy ma‘noda, boshqalari esa salbiy yoki kinoyaviy ma‘noda qo‘llanadi.

Masalan:

- 龙 (lóng – ajdarho) – kuch, hokimiyat va omad ramzi;
- 虎 (hǔ – yo‘lbars) – jasorat va qudrat timsoli;
- 狐狸 (húlí – tulki) – ayyorlik va makkorlik belgisi;
- 猪 (zhū – cho‘chqa) – ayrim hollarda dangasalik yoki soddalik ma‘nosini bildiradi.

Xitoy tilida zoonimlar ko‘pincha frazeologik birliklar tarkibida uchraydi:

- 对牛弹琴 – “sigirga kuy chalmoq”, ya‘ni tushunmaydigan odamga gapirmoq;
- 虎头蛇尾 – “yo‘lbars boshi, ilon dumi”, ya‘ni ishni yaxshi boshlab, yomon tugatmoq.

Bunday iboralar xalqning obrazli tafakkurini aks ettiradi.

O‘zbek tilida zoonimlarning konnotativ ma‘nolari. O‘zbek tilida ham zoonimlar xalqning kundalik turmushi, chorvachilik madaniyati va folklori bilan bog‘liq holda shakllangan. Ko‘plab hayvon nomlari insonning xarakter xususiyatlarini ifodalash uchun ishlatiladi.

Masalan:

- “ot” – sadoqat va kuch ramzi;
- “bo‘ri” – yovuzlik yoki jasurlik timsoli;
- “eshak” – qaysarlik yoki tushunmovchilik ma‘nosida;
- “qo‘y” – yuvosh va itoatkor inson obrazida qo‘llanadi.

Frazeologik birliklarda zoonimlarning emotsional-ekspressiv xususiyati yanada kuchayadi:

- “bo‘ridan qo‘rqib, o‘rmonga kirmaslik”;
- “tulkiday ayyor”;
- “otdek ishlamoq”.

Mazkur birliklar xalqning mentaliteti va ijtimoiy tajribasini namoyon qiladi.

Xitoy va o‘zbek tillaridagi o‘xshash hamda farqli jihatlar. Har ikki tilda ayrim zoonimlar o‘xshash konnotativ ma‘noga ega. Masalan:

- tulki – ayyorlik;
- sher yoki yo‘lbars – kuch va jasorat;

• qo'y – yuvoshlik.

Biroq ayrim hayvonlarning ma'nosi madaniy tafovutlar sababli farqlanadi. Xitoy madaniyatida ajdarho muqaddas va ijobiy obraz bo'lsa, o'zbek tilida ajdarho ko'proq salbiy yoki fantastik mavjudot sifatida talqin qilinadi.

Shuningdek, xitoy tilida maymun chaqqonlik va hazilkashlik timsoli bo'lsa, o'zbek tilida bu zoonim ko'proq salbiy yoki kinoyaviy ma'noda ishlatiladi.

Zoonimlarning lingvomadaniy ahamiyati. Zoonimlar xalqning tarixiy hayoti, urf-odati va madaniy qadriyatlarini aks ettiradi. Ular tilning obrazlilik darajasini oshirib, nutqning ta'sirchanligini kuchaytiradi.

Xitoy va o'zbek tillaridagi zoonimlar:

- inson xarakterini tasvirlaydi;
- ijtimoiy baholashni ifodalaydi;
- emotsional-ekspressiv vazifani bajaradi;
- milliy madaniyatning til orqali namoyon bo'lishiga xizmat qiladi.

Shu sababli zoonimlarning konnotativ ma'nolarini tadqiq etish til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlikni chuqurroq anglash imkonini beradi.

Xulosa. Xitoy va o'zbek tillarida zoonimlar nafaqat hayvon nomlarini bildiruvchi leksik birliklar, balki muhim konnotativ va madaniy ma'nolarni ifodalovchi vosita hisoblanadi. Ularning semantik xususiyatlari xalqning mentaliteti, tarixiy tajribasi va madaniy qadriyatlari bilan bevosita bog'liqdir.

Har ikki tilda zoonimlar asosida shakllangan metafora va frazeologizmlar tilning obrazlilik imkoniyatlarini kengaytiradi hamda nutqning emotsional ta'sirchanligini oshiradi. Zoonimlarning qiyosiy tahlili esa xitoy va o'zbek xalqlarining dunyoqarashi hamda lingvomadaniy o'xshash va farqli jihatlarini aniqlashda muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR:

1. Маслова В.А. Лингвокультурология. — Москва: Академия, 2001.
2. Телия В.Н. Русская фразеология. — Москва: Наука, 1996.
3. 王寅. 认知语言学. — 上海: 上海外语教育出版社, 2007.
4. 刘叔新. 汉语描写词汇学. — 北京: 商务印书馆, 1990.
5. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining frazeologik lug'ati. — Toshkent: O'qituvchi, 1992.
6. Safarov Sh. Lingvokulturologiya asoslari. — Toshkent, 2019.
7. 张德鑫. 汉语与中国文化. — 北京: 北京大学出版社, 2008.
8. Nurmonov A. Tilshunoslik nazariyasi. — Toshkent: Fan, 2008.